

# اختلال های هیجانی و رفتاری در کودکان

**مدرس:**

**دکتر افسانه خواجهوند**

**استادیار دانشگاه**

# اختلال رفتاری:

- ▶ همه کودکان ممکن است شیطنت کنند یا لحظاتی نافرمان و تکانشگر باشند و این کاملاً طبیعی است. اما رفتارهای برخی از این کودکان بیش از حد آزاردهنده و دشوار است و متناسب با سن آنها نیست.
- ▶ یک رویکرد محافظه کارانه برای رسیدگی به مسائل رفتاری و عاطفی کودکان بهترین است.
- ▶ اختلالات رفتاری مخرب پیچیده هستند و عوامل بسیار مختلفی را در بر می گیرند. مثلاً کودکی که رفتارهای نابهنجار در اختلال سلوک را دارد ممکن است بیش فعالی، اضطراب، افسردگی و مشکلات خانوادگی هم داشته باشد.

**به ندرت کودک زیر ۵ سال تشخیص اختلال رفتاری جدی را دریافت می کند**

**. چیزی که می تواند بیشتر از این اختلالات شایع باشد این است که کودک خردسال دچار یک مشکل رفتاری و یا احساسی موقتی شده است. بسیاری از موارد با گذشت زمان سپری می شوند و به صبر و درک والدین نیاز دارند.**

**رایج ترین اختلال رفتاری که در کودکان قابل مشاهده است اختلال لجبازی و نافرمانی مقابلهای است که معمولاً در کودکان پیش دبستانی و سالهای نخست مدرسه قابل مشاهده است، به طوریکه بیشترین میزان مراجعه به کلینیک های مشاوره ای را شامل می شود**

# شایعترین اختلالات کودکان

▶ اختلال بیش‌فعالی و نقص توجه (ADHD)

▶ اختلال سرکشی مخالف (ODD)

▶ اختلال طیف اوتیسم (ASD)

▶ اختلال اضطراب

▶ افسردگی

▶ اختلال دوقطبی

▶ اختلالات یادگیری

▶ اختلالات سلولی

# پرخاشگری یا پرخاش Aggression

▶ پرخاشگری یا پرخاش در روان‌شناسی و دیگر علوم رفتاری و اجتماعی، به معنی رفتاری است که منجر به آزار و درد می‌شود.

▶ خشونت و ستیزه‌جویی به خصوص برای یک گروه از کودکان کودکان ملال آور است زیرا بر کودکان دیگر اثر منفی می‌گذارد.

▶ پرخاشگری رفتاری است که به قصد آسیب رساندن به فرد دیگری (جسمانی یا زبانی) یا نابود کردن دارایی دیگران صورت می‌گیرد

▶ رفتار پرخاشگرانه کودک همواره به حالت هیجانی او بستگی دارد

## عصبانیت و پرخاشگری

▶ عصبانیت به عنوان یکی از هیجانات واقعی هر انسان، از حدود شش ماهگی شکل میگیرد، اما عصبانیت با پرخاشگری یکسان نیست.

پرخاشگری رفتارهایی است که در آن عصبانیت اوج میگیرد و مدیریت نمیشود.

نابراین پرخاشگری مسئله ای جدا از عصبانیت دارد، همه ی انسان ها در شرایطی که دچار ناامیدی شوند و نتوانند به هدف خود برسند، میتوانند دچار عصبانیت شوند، اما پرخاشگری رفتاری فراتر از عصبانیت است.

پرخاشگری به معنای آسیب رساندن به خود یا دیگران است، که این آسیب میتواند جسمی، کلامی، روحی و روانی باشد.

اصل لزوم خودداری از ستیزه جویی که به معنا جنگجویی، ناسازگاری و سرکش است برای اصلاح روابط بین فردی، پیشگیری از اختلالات روانی واکنش، ایجاد زندگی سالم و حرکت به سمت رشد می باشد. زیرا بدترین مانع را میان انسان و درک حقایق ایجاد می کند

## نگاهی به نظریه ها....

گروهی از صاحب نظران علوم رفتاری نظیر فروید معتقدند که پرخاشگری رفتاری است که ریشه در ذات و فطرت انسان دارد

طرفداران منشأ اجتماعی از نظر اجتماعی هم قابل آموزش است هم قابل پیشگیری و کنترل طرفداران منشأ اجتماعی پرخاشگری

گروهی معتقدند که رفتار پرخاشگری ریشه در عدم فرصت یادگیری دارد، یعنی کودک به علت اینکه فرصت یادگیری نداشته و یک موجود ناپخته است، نمی داند که نسبت به یک محرک چگونه عمل کند لذا ممکن است به صورت پرخاشگری از خود واکنش نشان دهد؛ لذا این کودک بایستی به مرور یاد بگیرد تا چگونه پاسخ محرکات را به صورت مناسب دهد.

گاهی رفتارهای پرخاشگرانه ناشی از یک احساس ناامنی است که در حقیقت این رفتار یک پاسخ دفاعی به وضعیت ناامنی است که در آن قرار گرفته است. یک کودک با ابزار دفاعی که یک حرکت پرخاشگرانه است از خود دفاع می کند تا وضعیت ناامن را از بین ببرد

# انواع پرخاشگری

## ▶ ۱- پرخاشگری جسمی

▶ هل دادن فرد مقابل، کتک زدن، لگد زدن، به سر خود زدن، نیشگون گرفتن، گاز گرفتن و... همه ی این موارد آسیب های جسمی است و علاوه بر افراد، نابود کردن وسایل، پرت کردن و شکستن وسایل، همه ی این موارد به دلیل اینکه به دیگری صدمه وارد میکند، پرخاشگری به حساب میآید. منظور از دیگری حتی میتواند یک شیء یا یک حیوان باشد، میتواند زدن یک حیوان باشد، همه ی این موارد پرخاشگری های جسمی است.



## ۲- پر خاشگری کلامی

- ▶ این نوع پر خاشگری از طریق تهدید به پر خاشگری جسمی میتواند شکل بگیرد، اینکه کودک را تهدید به زدن کنید، خود این رفتار به نوعی پر خاشگری کلامی است.
- ▶ اسم گذاشتن روی افراد، مانند بی لیاقت بودن، بد صدا بودن، تپل یا زشت بودن به آنها میزنید، هر مدل کلامی که با آن گفتار شما باعث آسیب به روح و روان فرد شود و آن فرد ناراحت شود، میتواند یک پر خاشگری کلامی باشد، حتی اگر با لحن آرام و با روی خوش و خنده گفته شود، حتی تحقیر و تمسخر پر خاشگری کلامی محسوب میشود.
- ▶ هنگامی که از کودکی میخواهید شعر بخواند و سپس به اشتباهات کلامی آنها میخندید و این میتواند یک نوع پر خاشگری نسبت به کودک محسوب شود.

## ۳- پر خاشگری رابطه ای

- ▶ از طریق طرد اجتماعی اتفاق می افتد.
- ▶ هنگامی که در یک بازی به کودک اجازه وارد شدن ندهید و یا هنگامی که درخواستی دارد، پاسخی به او ندهید، پاسخی به کودک از طرف والدین و سایرین داده نشود، میتواند یک پر خاشگری رابطه ای محسوب شود. جالب است بدانید حتی غیبت کردن یک پر خاشگری رابطه ای است.
- ▶ انواع دیگر این نوع پر خاشگری میتواند شایعه پراکنی و یا خود داری از صحبت کردن با یک همسال و یا به بازی گرفتن رابطه دوستی به وسیله پشت سر کسی صحبت کردن باشد.
- ▶ این نوع پر خاشگری میتواند به صورت غیر مستقیم انجام شود.

## قلدری در کودکان و نوجوانان

- ▶ دومین روز ماه اکتبر از سال ۲۰۰۷ روزی با نام "مقابله با قلدری" است
- ▶ قلدری همسالان از وقایعی که سبب آسیب دیدن کودک در تحصیل و رشد فکری در مدرسه میشود
- ▶ قلدر بودن نوعی رفتار پرخاشگرانه شناخته شده که با انگیزه‌ی اعمال قدرت از سمت شخصی به ادله‌ی مختلف علیه شخصی که به دلایل متفاوت قدرت دفاع از خود را دارا نیست، پدید می‌آید.
- ▶ پس می‌توان این رفتار را نوعی جنگ قدرت در حد و اندازه‌های کوچکتر به حساب آورد.
- ▶ کارشناسان بر این باورند که ناسازگاری اجتماعی موجب قلدری در کودک و نوجوان می‌شود.
- ▶ مهم‌تر نقش فرهنگ است که خانواده‌ها به پسرها اجازه میدهند که رفتارهای پرخاشگرانه بیشتری داشته باشند، به نوعی قلدری‌های بیشتری داشته باشند، اما به دخترها میگویند که باید آرام، متین و نجیب باشند.

▶ **کودکان هنگامی که وارد پیش دبستانی میشوند و از کلیشه های جنسیتی آگاه میشوند و بازهم در این سن مقداری از باورها و فرهنگ در درون کودکان شکل میگیرد، پرخاشگری در دخترها کاهش بیشتری میابد و پسرها هم چنان پرخاشگر باقی میمانند و حتی این رفتار در آنها تقویت میشود.**

▶ **پرخاشگری در سنین پیش دبستانی، با وجود این که دخترها از نظر کلامی و رابطه ای به پرخاشگری معروف تر از پسرها هستند، اما این تفاوت در تحقیقات نشان داده شده است که براساس جنسیت بسیار کم است.**

▶ **اغلب اعمال پرخاشگرانه دختران پیش دبستانی در پرخاشگری رابطه ای تمرکز میابد، مانند قهر کردن، طرد کردن و به میزان بیشتری پشت سر دوست دیگر غیبت کردن.**

▶ **پسرها نیز به شیوه های متنوع تری پرخاشگری میکنند و صدمه وارد میکنند.**

▶ **بنابراین میزان کلی پرخاشگری در پسرها بیشتر از دخترها است.**

## تاریخچه ی اختلال های هیجانی و رفتاری:

در زمان گذشته تصور میشد که کودکان با مشکلات رفتاری در سیطره ی شیاطین، دیوانه یا عقب مانده ی ذهنی هستند. زمانیکه به آن ها توجه می شد هم تلاش اندکی برای آموزش آن ها صورت میگرفت و متخصصانی که با این کودکان مواجه می شدند اغلب روان پزشکان و کشیشان بودند. پس از جنگ جهانی دوم مسؤلیت کودکان استثنائی از دوش متخصصان روانی و پزشکی برداشته و به عهده ی مربیان گذاشته شد



# تعریف مشکلات رفتاری و هیجانی کودکان:

تعریف دولت فدرال آمریکا از اختلالهای رفتاری و هیجانی:

۱. ناتوانی در یادگیری بدون علت های هوشی، حسی یا جسمی
۲. ناتوانی در ایجاد یا حفظ رابطه ی رضایت بخش با همسالان و معلمان خود
۳. رفتارها یا احساسات غیرعادی تحت شرایط عادی
۴. غم یا افسردگی فراگیر و دائمی
۵. ایجاد سمپتوم های فیزیکی یا ترس های مختلف و مربوط به مشکلات شخصی یا تحصیلی

## دیدگاه فرهنگی در تعریف اختلالهای رفتاری و هیجانی:

در تعریف فدرال فقط بر کودک تمرکز دارد و محیط را در نظر نمی گیرد.  
در جوامع متفاوت و متنوع یک رفتار ممکن است در یک گروه یا فرهنگ پذیرفته شود  
و در یک گروه یا فرهنگ دیگر پذیرفته نشود، بنابراین در تعریف رفتار  
قابل پذیرش باید تفاوت های فرهنگی را در نظر بگیریم.

## سوء شناسایی دانش آموزان مبتلا به اختلال هیجانی و رفتاری:

فراوانی ارجاع دانش آموزان اقلیت به برنامه های دانش آموزان آشفته به لحاظ هیجانی در حدود ۶/۱ بیش تر از کودکان سفید است . همیشه مشکلات رفتاری به معنی مشکلات هیجانی نیست و عوامل فرهنگی و محیط تربیتی نیز باید در نظر گرفته شود.

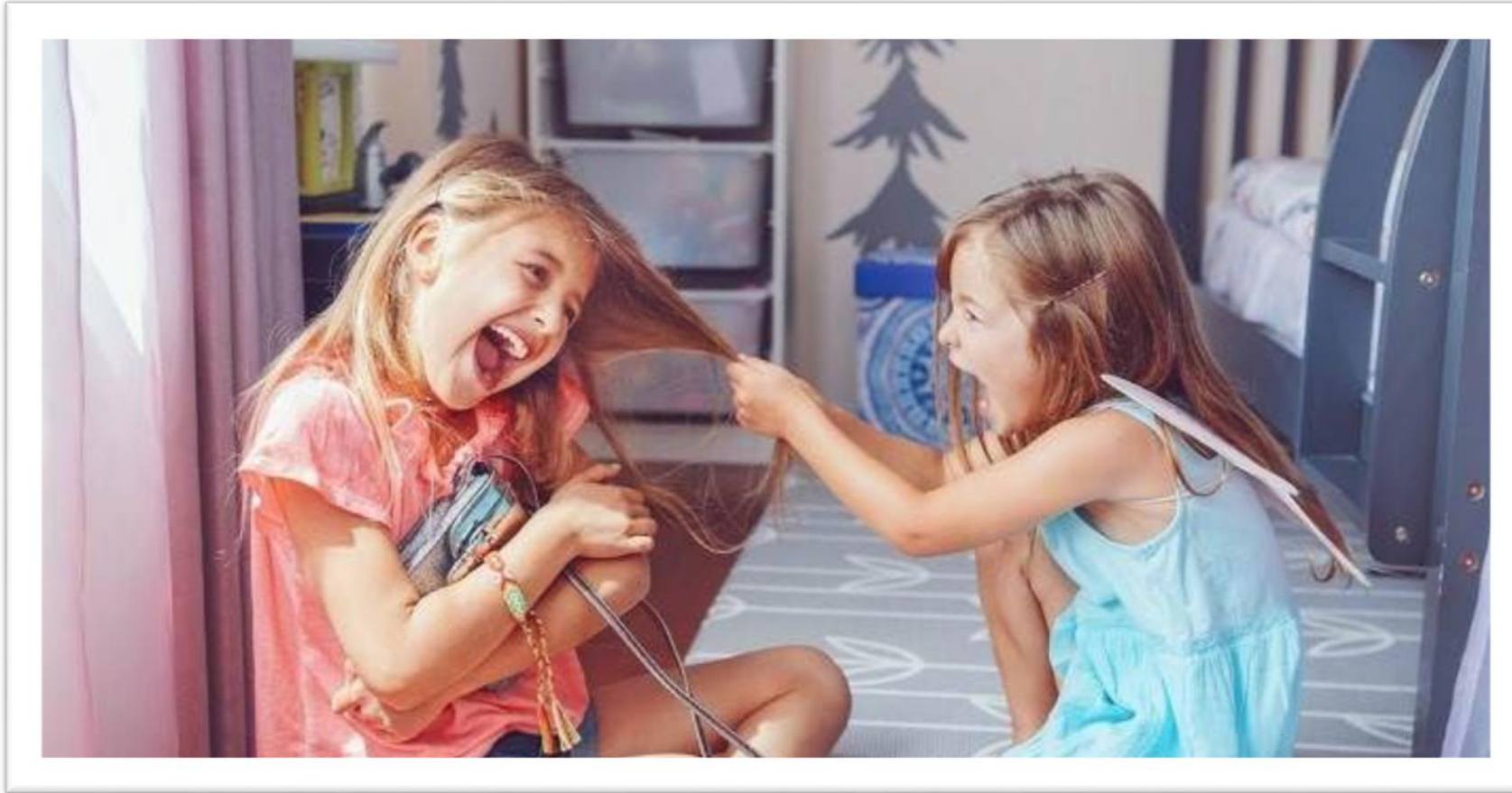




## شیوع کودکان مبتلا به اختلال هیجانی و رفتاری:

شکاف عمیقی بین تعداد دانش آموزان مبتلا به اختلال هیجانی و رفتاری که در مدارس خدمات ویژه دریافت می کنند و تعداد دانش آموزانی که مبتلا به آشفتگی های هیجانی جدی یا اختلال های رفتاری تشخیص داده می شود، وجود دارد بسیاری از قضاوت های ذهنی توسط افراد غیرمتخصص انجام می شود .

# آیا شیوع پر خاشکری طولانی مدت است؟



**نتیجه ی یک مطالعه طولی توسط پژوهشگران به شرح زیر است:**

**۱. پرخاشگر شدید مزمن => کودکانی که قبل از ورود به کلاس اول ابتدایی پرخاشگر بوده اند**

**۲. پرخاشگر فزاینده => کودکانی که ظاهراً در مدرسه پرخاشگر می شوند و در طول سال ها بر شدت پرخاشگری خود می افزایند.**

**۳. پرخاشگر متوسط**

**۴. غیر پرخاشگر => ناپرخاشگر، پرخاشگر اندک**

**همه ی کودکانی که در مدرسه پرخاشگر بوده اند در بزرگسالی همان رفتار را نشان نمی دهند، اما اکثریت مطلق یعنی بالای حدود ۹۵ درصد بزرگسالانی که پرخاشگر هستند، در کودکی نیز چنین بوده اند**

## علت اختلال های هیجانی و رفتاری:

علل اختلالات رفتاری و مشکلات هیجانی برخی کودکان مجموعه ای از آثار احتمالی از جمله آرایش بیولوژیک و توانایی شناختی کودک، همراه با عوامل خانوادگی و رابطه ی آن با جامعه بزرگتر است، در واقع تعیین رفتار نهایی در بزرگسالی ترکیبی از وراثت و محیط است.



## تعامل بین ژنتیک و محیط:

تقریباً همه ی اشکال آسیب شناسی روانی نتیجه ی تعاملات پیچیده بین خطرات محیطی و آسیب پذیری زیست شناختی است. اگرچه برخی از تأثیرات ژنتیکی به وضوح در اختلال های سلوک ، ADHD و روابط ضعیف با همسالان تأثیر دارد اما تجارب محیطی نیز تأثیر متقابلی دارند.

به گفته مرحوم دکتر محمود بهزاد " محیط آنچنان را آنچنانتر می کند "

## عصب شناسی و رشد مغزی:

کودکانی که دارای مشکلات هیجانی و یا رفتاری گسترده ای هستند شیمی – عصبی مغز این کودکان ممکن است به سازگاری نیاز داشته باشند و تجویز دارو به عنوان قسمتی از درمان و حمایت در نظر گرفته می شود.

## عوامل خطر برای اختلال های برون زاد:

این تمایل در مواجهه با ارزش به عنوان رویدادهای جدا، تحت فشار سایر چیزهایی که در کلاس درس جریان دارد به اعمال پرخاشگرانه واکنش نشان می دهد. رفتار ما به سبب نقش های یکپارچه شده ای از عوامل، هم بیرونی و هم درونی است و این عوامل به عنوان یک سیستم یکپارچه عمل می کنند.



## عوامل خطر خانواده:

خشونت خانوادگی یکی از عوامل خطر است که بد رفتاری با کودکان را شامل می شود، خشونت علیه کودکان رفتاری است که خود کودکان وقتی بزرگتر می شوند، احتمالاً در مورد کودکان ضعیفتر از خود اعمال می کنند.





## خانواده و جامعه:

تعارض میان ارزش های آنان در مراجع قدرت جامعه و در مدرسه و ارزش های فرهنگی می تواند ایجاد تنش کند.

## عوامل خطر مدرسه:

رایج ترین عامل خطر، که با ناراحتی هیجانی و اجتماعی کودک ارتباط دارد، پایین بودن نمرات درسی است. رفتار پر خاشگرانه ای که موجب دردسر این کودکان در مدرسه می شود پیش از ورود آن ها به مدرسه قابل مشاهده است.



## خشونت در مدارس:

مدارس انعکاسی از جامعه ی ما هستند و هر نقطه مثبت یا منفی در جامعه می بینیم در کلاس درس و یا حیاط مدرسه نیز دیده می شود.

بدترین عاملی که معلم را ناراحت می کند وجود کودکی است که باعث اخلال در کلاس درس می شود، در مقابل بزرگترها گستاخی می کند و از خشونت فیزیکی و تهدید برای پیش بردن اهداف خود کمک میگیرد.

## قلدری در مدارس:

یکی از دغدغه های اخیر در مورد کودکان مبتلا به اختلالات هیجانی و رفتاری موضوع قلدری و نحوه مواجهه با آن است.



در قلدری ۳ عامل شناسایی می شود:

۱. قلدرها

۲. قربانی ها

۳. قلدر - قربانی

## عوامل خطر قومی و فرهنگی:

تعداد کودکان اقلیت های قومی یا مهاجر که اختلالات هیجانی یا اجتماعی دارند، در حال افزایش است اما الزاماً قومیت یا نژاد عامل بوجود آمدن اختلالات هیجانی و اجتماعی نیست. تعارض بین ارزش های جامعه و ارزش های خرده جوامع تنش را به وجود می آورد.



## عوامل سوء مصرف مواد:

یکی از مشکلات جانبی و جدی کودکانی که اختلالات رفتاری دارند سوء مصرف مواد و الکل است. کودکانی که مشکلات رفتاری دارند نسبت به همسالان خود بیش تر به سوء مصرف مواد می پردازند.



## عوامل خطر برای اختلال های درونی شده:

اختلالات درونی سازی از مشکلاتی تشکیل شده اند که بر اساس سمپتوم های بیش از حد کنترل شده قرار دارند. این مشکلات زمانی به وجود می آیند که افراد می خواهند وضعیت یا حالت هیجانی و شناختی درونی خود را به شیوه ای نادرست یا ناسازگارانه کنترل یا تنظیم کنند.



## درماندگی آموخته شده:

آن‌ها بر این باورند که هر کاری بکنند نمی‌توانند جلوی وقوع رویدادهای ناگوار و منفی را بگیرند. درماندگی آموخته شده باعث می‌شود تا بعد از یک شکست، عملکرد بعدی فرد به شدت تنزل پیدا کند.



## خودکشی:

دلیل اصلی تفکر درباره خودکشی یا اقدام به خودکشی احساس شدید درماندگی است.  
علائم نشان دهنده خودکشی احتمالی:



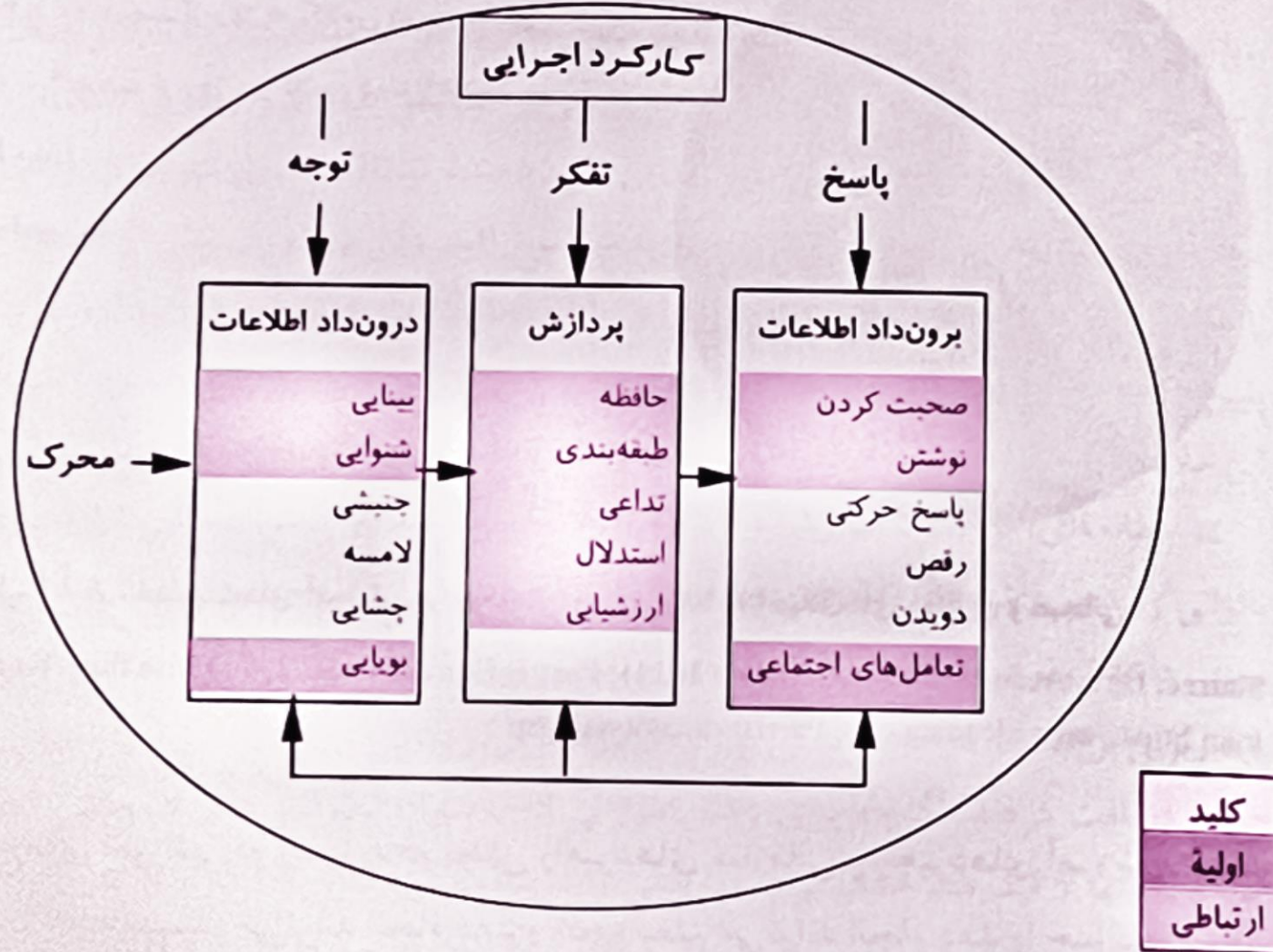
۱. تغییرات شدید در رفتار
۲. سابقه اقدام به خودکشی
۳. تهدید به خودکشی
۴. علائم افسردگی

# ویژگیهای دانش آموزان مبتلا به اختلال های هیجانی و رفتاری

## الگوی پردازش اطلاعات :

اختلالات هیجانی و رفتاری بر روی همه ی جنبه های پردازش اطلاعات تاثیر می گذارد ، اضطراب و استرس می تواند بر تمامی مکانیسم های مرکزی پردازش از حافظه تا ارزیابی تاثیر بگذارد.

## بافت هیجانی



◀ شکل ۳-۸ الگوی پردازش اطلاعات برای دانش آموزان مبتلا به اختلال های هیجانی و رفتاری

# پاسخ های آموزشی برای دانش آموزان مبتلا به اختلال های هیجانی و رفتاری:

برنامه های مدارس ما برای کودکان مبتلا به اختلال های هیجانی و رفتاری با موفقیت همراه نبوده است. نیمی از دانش آموزان با برچسب اختلال های هیجانی و رفتاری ترک تحصیل کرده اند. واکنش رفتاری بیشتر والدین و معلمان در مواجهه با بد رفتاری کودک اشتباه است و حتی می تواند این بد رفتاری ها را در آینده افزایش دهد.



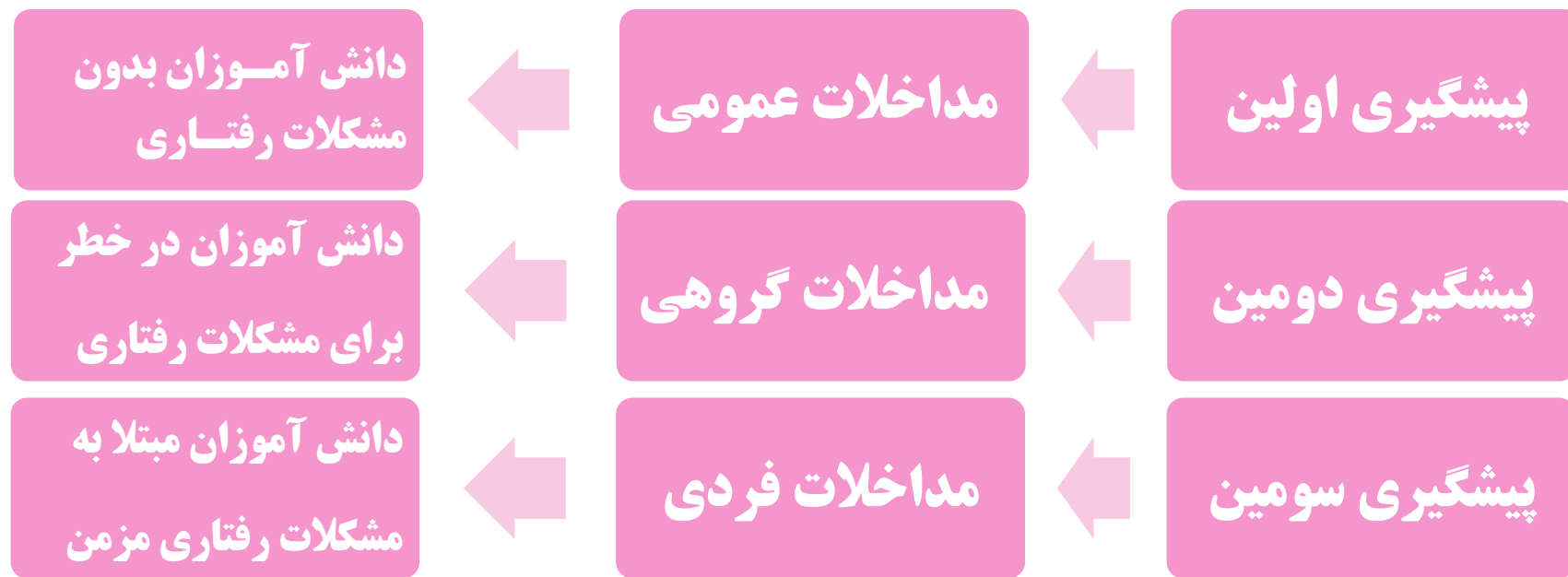
# ساختارهای سازمانی در حمایت از دانشی آموزان مبتلا به اختلال های هیجانی و رفتاری:

شناسایی کودکان با علائم اختلال های هیجانی و رفتاری در سنین پیش دبستانی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. مشکلاتی که پیش از دبستان بر طرف نشده با گذشت زمان مقاومتر و شدیدتر می شود. معمول ترین مشکلات در این سن ADHD ، اختلال سلوک، اختلال نافرمانی مقابله ای، اختلال های اضطرابی و افسردگی است.



# پاسخ به مداخله برای دانش آموزان مبتلا به اختلال های هیجانی و رفتاری:

الگوی پاسخ به مداخله برای کودکان مبتلا به اختلال های هیجانی و رفتاری در سه سطح می باشد:



# برنامه‌ی درسی و آموزشی برای دانش آموزان مبتلا به اختلال‌های هیجانی و رفتاری:

راهبردهای سازمانی هنگامی که با راهبردهای آموزشی همراه شود اثربخشی  
آن زیاد می‌شود.



## آموزش مهارت های اجتماعی:

یکی از اهداف روشن در درمان اختلال های هیجانی و رفتاری بهبود مهارت های اجتماعی دانش آموزان برای تولید رفتارهای یاد گرفته شده به لحاظ اجتماعی مانند همکاری ، قاطعیت ، مسؤلیت پذیری و خودکنترلی است .

آموزش مهارت های اجتماعی رفتار بسیاری از دانش آموزان را بهبود می بخشد .



## رویکرد راهبردهای شناختی:

خودنظارتی ، خود آموزی و یا خود کنترلی روش هایی از راهبردهای شناختی هستند که بر همکاری کودک تاکید می کند و رشد مهارت های سازگارانه موثر را تشویق می کنند.

❖ آماده سازی معلم

❖ معلم حامی (متخصص اختلال های رفتاری و هیجانی)

❖ آموزش خصوصی توسط همسالان

## نقش خانواده و اجتماع:

اهمیت خانواده هم در بعد مثبت و هم در بعد منفی برای کودکان مبتلا به اختلال هیجانی و رفتاری کاملاً ثابت شده است.



## انتقال و زندگی:

دانش آموزان مبتلا به اختلال های هیجانی و رفتاری در موارد زیر مشکل دارند:

- دشواری در ورود به بازار کار با دستمزد پایین و نامشخص
- احتمال مشکل پیدا کردن با قانون
- عدم جستجوی آموزش اضافی برای خود

## نتیجه گیری:

- ✓ این دانش آموزان جدی ترین تهدید برای کنترل و اختیار معلم در کلاس درس هستند
- ✓ بر کل کلاس اثر منفی می گذارند
- ✓ تهدیدی برای شخص و خودپنداره ی معلم نیستند
- ✓ معلمان باید خود را آماده ی استفاده از فنونی کنند که موفقیت آن ها ثابت شده است
- ✓ همکاری با سایر اعضای تیم که مهارت و حمایتشان راهنماست ، تاثیر گذار است
- ✓ کودک مبتلا به اختلال هیجانی و رفتاری بار سنگینی از تجربه های ناخوشایند گذشته را به دوش می کشند
- ✓ بد رفتاری این کودکان اغلب نشانی از درخواست کمک است.